

Minőség és mennyiség
a magyar magánhangzók szerkezetében

Balogné Bérces Katalin
(PPKE)

Vágó Róbert köszöntése
2018. április 3.
MTA Nyelvtudományi Intézet

Minőség és mennyiség a magyar magánhangzók szerkezetében

- Jólismert adatok: a nyelvállás/nyíltság hatása a mgh-s fonotaktikában + palatalitás és labialitás aszimmetriája (mgh-hossz, hiátus)
- Elméleti keret: ábrázolásalapú fonológia (~GP2.0, a technikai részletek nélkül): a nyíltság szerkezeti tulajdonság (~hossz/mennyiség), míg a palatalitás („l”) és a labialitás („U”) melódia/minőség
- A magyar adatok alátámasztják az ábrázolásokból következő predikciókat

Adatok

i [i] ü [y] u [u] í [i:] ű [y:] ú [u:]

ö [ø/œ] o [o] ő [ø:] ó [o:]

e [ɛ] a [ɔ/ɒ] é [e:] á [a:]

(Siptár--Törkenczy 2000: 5.4.1)

Adatok: „fonológiailag alsó”

- Alsómagánhangzó-nyúlás (AMNy) (*macska – macskát, kecske – kecskét*) (Siptár--Törkenczy 2000: 3.1.1, 6.2.1)
- V:CC## és V:C.C (*érclérték, mártlárpa*) (Siptár--Törkenczy 2000: 5.4.2)

Adatok: -V:# (σσ...)

- **felső mgh**: vagy csak rövid (*falu*), vagy ingadozik (*ágyú*)
- **középső mgh**: mindig hosszú, produktív javítóstratégia is
- **alsó mgh**: nagyon kevés szóban hosszú (Siptár--Törkenczy 2000: 146): *burzsoá; lé, kordé, csokoládé...*

Adatok: -V:# (σ)

- bimoraikus tőminimalitás
- de: két típusból nagyon kevés van:
 - alsó mgh: *fá, lá, lé, tré*
 - -í: *sí, zrí* (Siptár--Törkenczy 2000: 144(fn.94))

Adatok: *VV

- morfémán belüli hiátus megszorításai (Siptár--Törkenczy 2000: 125, 127)
- számos hiátuskerülő folyamat (szintetikus vs analitikus, tő+toldalék vs toldalék+toldalék) (Siptár--Törkenczy 2000: 8.1.2, Siptár 2003, Siptár 2006, Vago 2017), pl. mgh-törlés: V-végű melléknevek + (bizonyos) V-kezdetű toldalékok (pl. *-ak/ek* és *-an/en*)

Adatok: *VV (mgh-törlés)

- **felső mgh**: (általában) nincs törlés (*szomorú – szomorúak – szomorúan*)
- **középső mgh**: ingadozás (*bántó – bántó(a)k – bántó(a)n*) (Kálmán–Rebrus–Törkenczy 2012)
- **alsó mgh**: a toldalék mgh-ja törlődik (*csúnya – csúnyák – csúnyán*)

(„nyelvállásérzékeny toldalékok”)

Elméleti keret

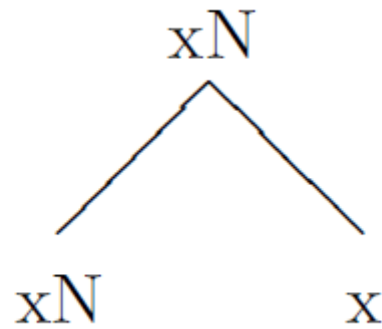
- Kormányásfonológia (GP) 2.0 (Pöchtrager 2006, Živanovič--Pöchtrager 2010, Pöchtrager--Kaye 2013):
ágrajzzal ábrázolható hierarchikus szerkezet,
üres kategóriák/nódusok
- + redukált Elemelmélet: $AIU \rightarrow IU$ + a nyíltság szerkezeti tulajdonság: plusz egy „réteg” (üres) szerkezet (adjunkció, kontroll + projekciók)
(Pöchtrager 2010, 2013)

Elméleti keret

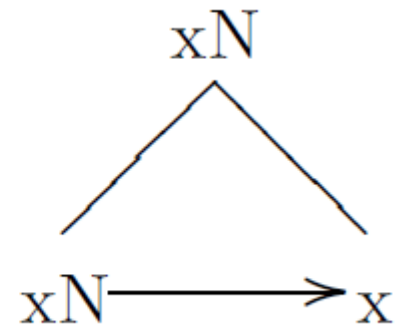
(a) i

xN

(b) ϑ

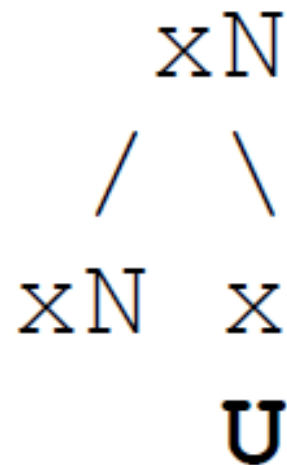

(c) a

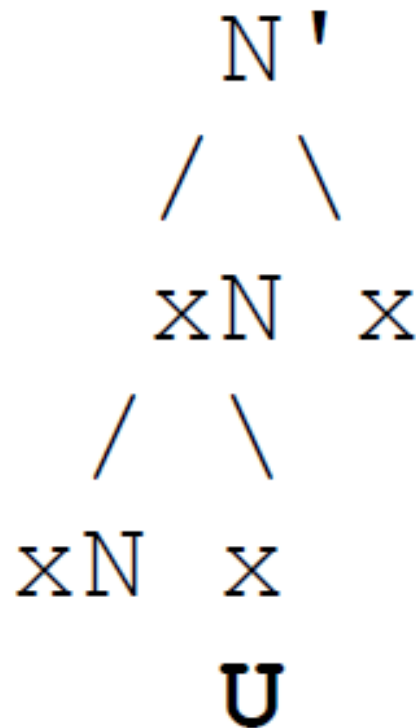
Elméleti keret

[u]

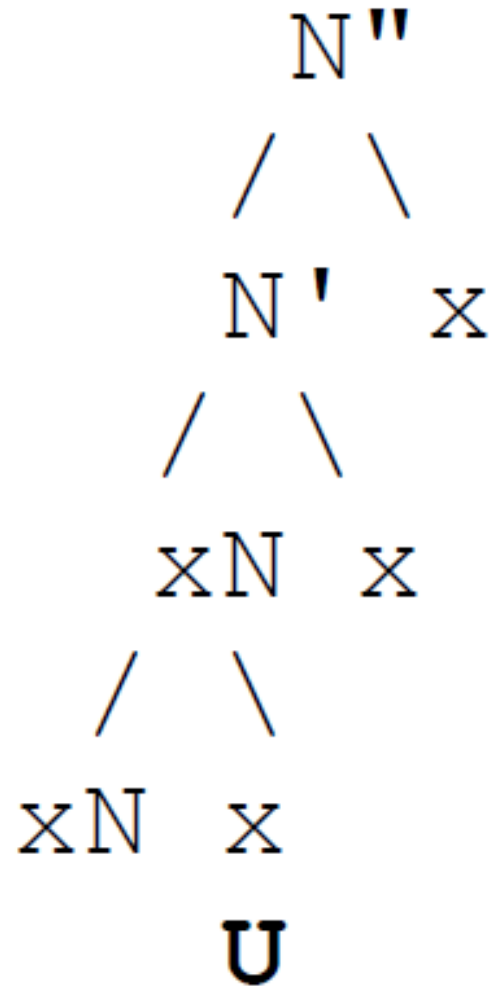
Elméleti keret

[o]

Elméleti keret

[c]

Elméleti keret: komplexitás

	melódiai	szerkezeti
felső mgh	+	-
középső mgh	+	+
alsó mgh	-	+

+ a hossz is szerkezet

+ a szerkezeti komplexitás melódiai ürességet jelent

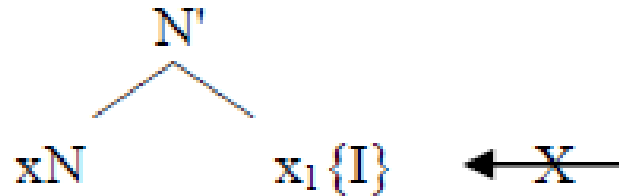
Predikciók

- a hosszú **alsó** mgh-eknek nem kedvez a hiátusbeli és a szóvégi helyzet (szerkezeti komplexitás + melódiai üresség), szemben a (szóbelsejei) „szupernehéz” szótagokkal, ahol az üres nódusokat elfoglalja a „kóda” msh
 - nagyon kevés: *burzsoá; lé, kordé...; fá, lá, lé, tré*
 - V:CC## és V:C.C (*érclérték, mártlárpa*)

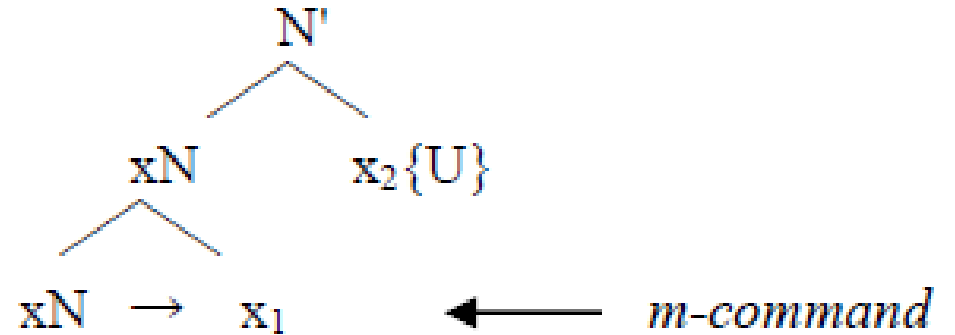
(Hasonló fonotaktikai hatások az angolban (Pöchtrager 2006);
hasonló elemzés: Voeltzel 2016: [-felső] mgh + preasp.)

(26) *Vowel quality and consonantal spreading.*

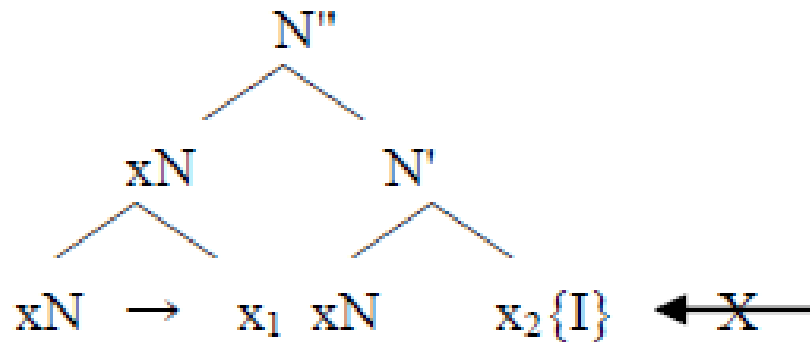
(a) /i/ = {I}

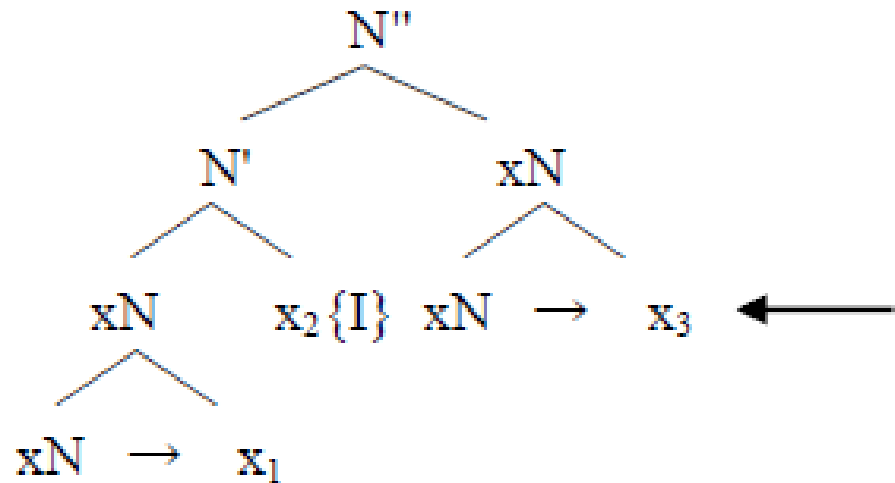
(b) /o/ = {AU}

(c) /ai/ = {A+I}

(d) long /æ/ = {AI+A}

Predikciók

- a hosszú **alsó** mgh-eknek nem kedvez a hiátusbeli és a szóvégi helyzet (szerkezeti komplexitás + melódiai üresség), szemben a (szóbelsejei) „szupernehéz” szótagokkal, ahol az üres nódusokat elfoglalja a „kóda” msh
 - nagyon kevés: *burzsoá; lé, kordé...; fá, lá, lé, tré*
 - V:CC## és V:C.C (*érclérték, mártlárpa*)
 - (morfémán belüli hiátus V1 nem lehet hosszú)
 - nyelvállásérzékeny toldalékok: **csúnyáak* ✓ *csúnyák*

(Hasonló fonotaktikai hatások az angolban (Pöchtrager 2006);
hasonló elemzés: Voeltzel 2016: [-felső] mgh + preasp.)

Predikciók

- a hosszú **középső** mgh-k kevésbé korlátozottak hiátusban és szóvégi helyzetben: szerkezeti komplexitás + melódia
 - mindig hosszú, produktív javítóstratégia is
 - nyelvállásérzékeny toldalékok: ingadozás (**bántó** – **bántó(a)k** – **bántó(a)n**)

Predikciók

- még a két melódiai elem, (I) és (U) is aszimmetrikusan viselkedhet, mivel a hierarchikus szerkezet több szerkezeti pozícióban engedi az elemek „annotálását”, önmagukban, „egyrétegű szerkezetben” is ([i] vs. [u]) és összetettebbekben is ([e] vs. [o])

Predikciók: (I) vs (U)

- a mgh-harmóniában, plusz:
 - **felső mgh**: (*falulágyú*) az -í nagyon ritka (~ -á/é)
 - nyelvállásérzékeny toldalékok: **kicsi – kicsik** (~ *csúnyák*)
(vs. *városi – városiak*)
 - az (I) nem elegendő ahhoz, hogy a mgh fon'lag középső legyen: az [a á e é] fon'lag **alsó** (vö. -V:#, szupernehéz szótagok; vs [ó ő])
- az (I) nem járul hozzá a melódiai komplexitáshoz
(→ ú = ű)

(Filiz Mutlu: Labiality lurks, palatality glides (GLOW): a palatalitás szimplex szerkezet; azért terjed, hogy függőségi viszonyt hozzon létre a „másolataival”; a labialitás spec–fej viszony)

További kérdések

- pontos ábrázolások?
- a mgh-harmóniában működő nyíltsági hatáshoz hasonló gradualitás a hiátustöltésben ($i > é > (e)$) – *pia/mai > poén > (tea)*) (Siptár 2003: 468–469, Siptár 2006: 67–68) ~ Pöchtrager (2018, OCP):
 - az [e] nagyobb szerkezetű, mint az [é]
 - AMNy?
 - a/á?
- ...

Hivatkozások

- Kálmán L., Rebrus P. és Törkenczy M.** 2012. Possible and impossible variation in Hungarian. In: Kiefer F., Ladányi M. és Siptár P. (szerk.): Current Issues in Morphological Theory: (Ir)regularity, analogy and frequency. Selected papers from the 14th International Morphology Meeting. Amsterdam: John Benjamins. 23–50.
- Pöchtrager, M. A.** 2006. The structure of length. Doktori értekezés, University of Vienna.
- Pöchtrager, M. A.** 2010. Dial A for adjunction. OCP7, 2010. jan. 28–30., Nizza.
- Pöchtrager, M. A.** 2013. Alveolars, size and lenition. The 21st Manchester Phonology Meeting, 2013. máj. 23–25., Manchester.
- Pöchtrager, M. A.** 2016. A structural approach to vowel reduction. Absztrakt. IATL 32, 2016. okt. 25–26., Hebrew University of Jerusalem, Israel.
- Pöchtrager, M. A.** 2018. Transparent vowels: Small cogs in large machines. Absztrakt. OCP15, 2018. jan. 12–14., London.
- Pöchtrager, M. A. és J. D. Kaye.** 2013. GP 2.0. SOAS Working Papers in Linguistics 16. 51–64.
- Siptár P.** 2003. Hungarian yod. Acta Linguistica Hungarica 50: 457–473.
- Siptár P.** 2006. How to get rid of hiatuses. In: Cser A. (szerk.): Köszöntő kötet Szende Tamás tiszteletére. Budapest: Open Art. 59–70.
- Siptár P. és Törkenczy M.** 2000. The phonology of Hungarian. Oxford: Oxford University Press.
- Vago, R.** 2017. *VV in Hungarian. In: H. van der Hulst és A. Lipták (szerk.): Approaches to Hungarian. Vol. 15: Papers from the 2015 Leiden Conference. Amsterdam: John Benjamins. 239–251.
- Voeltzel, L.** 2016. Preaspiration of singletons in Faroese. In: K. Bellamy et al. (szerk.): ConSOLE XXIII: Proceedings of the 23rd conference of the Student Organization of Linguistics in Europe. Leiden: Leiden University Centre for Linguistics. 530–553.
- Živanovič, Sašo és M. A. Pöchtrager.** 2010. GP 2, and Putonghua too. Acta Linguistica Hungarica 57:4. 357–380.